

UNIVERSITAS MAGISTRORUM.

Az egyetemi kérdéssel Pedagógiai Dolgozataim I. kötete is foglalkozik, a III.-nak pedig kizárólag ez a tárgya (Budapest 1910). Ez utolsó kötet bevezetése már az új egyetemek felállításának kérdését is tárgyalja. Álláspontomat e tekintetben részletesebben az 1911 május 17. és 1912 május 7. a Felsőoktatási Egyesületben tartott ankéteken fejtetem ki (l. az 1911. tárgyalások 58—64 l., és az 1912. tárgyalások 75—82 ll.) Nem szükséges hangsúlyoznom, hogy ma is az a meggyőződésem: egyetemi bajainkat nem új egyetemek, hanem megfelelő szakiskolák, illetőleg a középiskolát az egyetemmel áthidaló liceumok felállításával szüntethetnők meg. Nagyon is tartok attól, hogy a felállítandó egyetemeken az ifjúsággal szemben tervbe vett gyámkodó rendszer az egyetemi studium formális alapelvét: a tanzabadságot lényegében veszélyezteti; s a tanárokkal szemben felállított ama követelmény, hogy az University Extension terén közreműködjenek, a tudományos munkásság intenzivítását lefokozza. Az universitas studiorum-ra nézve sem biztató körülmény, hogy az új egyetemek csonka egyetemeknek tervezetnek, s hogy Kolozsvárt a tudomány egésze szempontjából igen fontos ágak 1873 óta évenként történt sürgetés és kérés ellenére még mind e mai napig tanszéket nem nyertek. A középiskolai tanárok igényeit, és sokkal kevésbé a tudomány követelményeit, tartjuk szemünk előtt s így nincs mit csodálkozni azon, hogy ha nem igazán új egyetemek, hanem boldogult Felméri klasszikus szava szerint *öreg gimnáziumok*, vagy névrokonom Julius Schneller történész kifejezése szerint *Beamtenplantage*-ok keletkeznek.

Ma azonban az új egyetemek szervezésének vitája a tények logikájában megnyilatkozó erő miatt elnémul; s előtérbe lép a minden tárgyi feltételnél is fontosabb személyi kérdés: kik legyenek ez új egyetemek tanárai?!

Feleletünk általában igen egyszerű: azok, akik a tudományért s nevezetesen szaktudományokért lelkesülnek, az egyetemi ifjúságot pedig igazán szeretik s ezért is tudományos kutatásaikban és a kuta-

tások módszerébe való bevezetésben, a kutatás eredményeinek hirdetésében lelik fel boldogító élethivatásukat, amaz egyéniségükkel teljesen összeforrott isteni célgondolatot, amely ő bennük alapja az igazság előtt feltétlenül hódoló tiszteletnek s minden emberrel szemben az önállóság és önérzet szent érzületének. A porosz állam egyik alaptörvénye: «Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei». Az egyetemi tanár, mint az igazság kutatója és hirdetője fölött csak egy az Ur: a lelkiismeret! Jaj annak az egyetemi tanárnak, akinek lelkiismerete megtántorodott. Egyetemi tanári jellegét ezzel elvesztette.

Ez az *egy élethivatás is* — mint minden — a fejlődés törvénye szerint differenciálódik. Minden egyes professzor a maga egyénisége szerint oldja meg egészen sajátosan élethivatását. Szubjektive ezért is e differenciálódást meghatározni nem lehet végtelenségénél fogva. A fejlődő élet szükséglete és érlelő ereje azonban az egyetemi magisztériumban idővel mégis egyes fokozatokat létesített, amelyeket a kifejlődött egészséges egyetemi szervezet magisztériumában, a magiszterek hierarchiájában: a magántanári, a rendkívüli- és a rendes tanári intézményben megőrzött. Mindegyiknek megvan a maga sajátos jelleme. Kell, hogy az egyetemi professzor sajátos állásába, a magiszterium megfelelő fokozatába is belenőjjön, annak sajátos feladatát önmagában s munkásságában meg is személyesítse. Üdvös dolgot vélek végezni, midőn az új egyetemek felállításának e korában, most, midőn már a személyi kérdés lép előtérbe, az universitas magistrorum-ot sajátos feladatai szerint kívánom jellemezni, és pedig úgy, amint az nevezetesen németországi hatás alatt különösen nagy Eötvösünk intenciója szerint nálunk kifejlődött.

I. Kezdem a *magántanári* intézménnyel — nemcsak azért, mivel ez az egyetemi tanárság létrájának legalsóbb foka, hanem nevezetesen azért, mivel a magántanári intézményben van meg a legtisztábban az ő, az eredeti egyetemnek magisztériuma.

Az egyetem eredetileg ugyanis a magiszterek és scholarok szabad szövete volt, (corporatio, collegium, communio, universitas magistrorum et scholarum. L. Denifle: *Die Entstehung der Universitäten*, 31 sk. 1.). A scholarok rektoruk útján — kit az olasz típusú egyetemeken a scholarok, a párisi típusú egyetemeken a magiszterek sorából választottak — szerződtek egyes kiválóbb tudósokkal előadások tartása céljából. A fizetők a scholarok, az előadók a magiszterek voltak. Az egyetem eredetileg autochton, az egyháztól, államtól teljesen független intézmény volt; a pápai és a császári világhatalom mellett a középkor virágzó idejében a harmadik világhatalom.

A *magántanári intézményben az egyetemenek ez az eszménye él.* A magántanár is teljesen független minden egyházi avagy állami

hatóságtól; nincs hivatalnoki jellege, nem kap az államtól sem rendes fizetést, sem nyugdíjat. Anyagilag csakis azoktól függ, akik őt szabadon kívánják hallgatni és pedig megállapított lecke-díj lefizetésének feltétele alatt. A németországi egyetemeken e lecke-díjat a magántanár állapítja meg; az osztrák egyetemeken az 1850. július 12-én kelt s így a pesti egyetemhez is leérkezett rendelet a lecke-díjnak csakis minimumát határozza meg, amely fölé a magántanár a lecke-díjat emelheti ugyan: de ingyenes előadásokat csak a miniszter beleegyezésével tarthat. A magántanár ez intézkedési jogát az egyetemünkre is nehezető bürokratikus szellem szüntette meg.

A magántanár — mivel tanári munkásságában egészen független a történeti hatalmaktól, az államtól — igen természetesen hivatalos esküt, amellyel bármire is kötelezné magát, nem is tesz (csak Bajorországban). Törvényszerű kötelességei ezért is a magántanárnak nincsenek: de van neki törvényszerű *joga*, a *licentia docendi*-jében. E jogot nem kapja azonban az államtól, hanem az egyetem megfelelő fakultásától és pedig Németországban (Bajorország kivételével) kizárólag csakis az egyetemtől, míg nálunk az egyetemtől adott e jogot a miniszter megerősíti. A miniszter ezzel a fakultás határozatát hatályon kívül is helyezheti, amely lehető eljárás Paulsen szerint magát a fakultást semmisíti meg. (L. Deutsche Universitätén, 128.).

A magántanár e *licentia docendi* jogát eredetileg feltétel nélkül bírta. Poroszországban 1859 óta újra így bírja, úgy hogy e jog elévülhetéséről szó sem lehet, akár él a magántanár e joggal, akár nem. Poroszországban ma e jog, ha a magántanár két szemeszteren át hatóságának felszólítására sem jelent be előadást, felfüggesztik, de nem szüntetik meg; miért is a magántanár előadásainak bejelentésére e joggal újólag élhet.

Nálunk és Ausztriában (magántanári szabályzat 29. §.) e jog megszűnik, ha az illető a feljogosításától számított két év alatt leckeit meg nem kezdi, vagy azok megkezdése után egyfolytában két év alatt legalább egy félévig előadást nem tart, úgy, hogy ha ezután újra kívánna *licentia docendi*-t, kénytelen a képesítés nehézségeivel újra megküzdeni. Eötvösünk ezt a magántanársággal adott szabadságot, az állami tényezőktől való függetlenséget oly nagyra becsülte, hogy törvényjavaslatában (4. §.) a szabadság megvédése céljából, hogy a hallgatók ne csak a vizsgáló rendes tanárt hallgassák, kimondja: «A magántanárok a vizsgákon a tanárokkal egyenjogúan vizsgálhatnak».

A magántanár jogköre a *licentia docendi*-n túl nem terjed. Az egyetem ügyvezetésében az egyes magántanár részt nem vesz, hanem csakis mint a magántanárok képviselője a tanügyre vonatkozó tanácskozásokban és a dékán-, esetleg mint a karnak megbízottja, a

rektor-választásban. Független, csakis a tudománynak és a hallgatóságnak szentelt életet élhet.

II. Egészen más szellem szülte a *nyilvános rendes egyetemi tanárságot*. A történeti hatalmaknak mindég érdekében állott a bennük kialakult, létező szellemnek a jövő nemzedékben való biztosítása a nevelés és oktatás útján. Minél nagyobb az igénye, minél szélesebb kört kíván ily történeti Én az ő hatalmi körébe bevonni: annál magasabb rendű iskolákat is igyekszik vagy maga felállítani, vagy legalább befolyásolni.

Az egyetemeket sem kímélte meg a történeti «Én»-ek ez öffenntartó, önérvényesítő hatalmi vágya. A középkorban az egyház vált uralkodóvá. Ez uralkodását egyházi szervezetében s a köztudatba átment ama dogmája által biztosítja, amely szerint maga az egyház bírja az igazságot s a tudománynak nincs egyéb feladata, mint az egyház kész dogmáit egymással megegyeztetni és rendszerbe foglalni. Az Abaelardus-féle szabad gondolkozás korszaka után,* következett a dogmákhoz kötött, inkább csak formális értékű gondolkozásnak scholastikus korszaka. Kész igazságnak logikus előterjesztése és a dogmának az életviszonyokra, lehető és lehetetlen esetekre való alkalmazása volt az egyetem tanárainak is főfeladata. E munka nem a tudomány, hanem inkább a tudás; nem a kutatás, hanem inkább az ügyesség szempontja alá esett. Ily munka rendes végzésére nem volt szükség a mesterre, a magiszterre; elvégezhetette ezt a szellemi befogadó képességgel bíró, az objektíve jól összeállított anyagot jól felolvasni tudó és élénk eszű *scholar, lector* is. A magiszter, a rendes tanár mindinkább vissza is vonult az egyetem hallgatójától; ellenben az internátusokban, a college-kben folyt az ügyesebb scholaroknak, bakkalaureusoknak, lektoroknak disputációkra, vizsgálatra, ünnepélyekre preparáló szorgos munkája. A magiszter elment a rendezett disputációkra, hogy ott is ellenőrizze a befogadott anyagot és annak szellemét a dogma szempontjából; ott ült mint vizsgáló és disputátor a gradusokat nyújtó vizsgálatokon és ünnepélyeken s csak eseményszámba menő alkalmakkor csillogtatta dialektikája fegyverének élet oly tételek felállításával és a tanrendszer alapján való kivédésével, bebizonyításával, amelyek nem egyszer esztétikai, sőt valláserkölcsi érzésünket igazán próbára teszik. A létező regisztráló és kombináló, s a kazuisztikában ingyenceskedő munkában merült ki a magiszterek munkássága, az egyéni teremtő munkát a dogma uralma alatt álló egyház és köztudat megakadályozta.

* L. Abaelardusról írt tanulmányomat a Theológiai Szaklapban (Pozsony) 1909.

A reneszánsz és a reformáció a nemzeti és egyéni élet forrását nyitotta meg. A görög és a római világ felásott, fellelt kulturkin-cseivel az esztétikai érzék mellett az életnek társadalmi és állami természetes alakulásai iránt is felkeltette az érzéket. A humanisták a logikai elvontságok csataterét elhagyták, leszállottak a való élet viruló mezejére s a klasszikus költők és rhetorok nyelvén gyönyörködve szólaltak meg. A reformátorok nem az egyház dogmáinak vallásában, hanem az evangéliumi élet élésében birták az üdvözülés biztosítékát; a *summa*-k studiuma háttérbe szorult s a szentírás vált a theologiai studium alapjává és központjává. Az anyanyelv elveszté barbár jellegét s a szentírás szükséges olvasása miatt mint üdvesszók értékessé, s majd a nemzeti érzés kifejezőjévé vált. A felébredt nemzeti érzés a római jog uralma ellen is fellázadt s kívánta, hogy a jogi studium főtárgya a nemzeti jog legyen, amint az a szokásjogban és nevezetesen a városi jogban kialakult. A dogma uralkodása alól felszabadult életérzék a befejezettség helyett a fejlődést és így a történetet hangsúlyozta, mint az életnek mesterét s nem a kész könyvek útján, hanem közvetlenül kívánt a természettel, mint magában értékessel, különösen az emberi testtel, bajainak gyógyításával foglalkozni (l. különösen Luther: An den christlichen Adel deutscher Nation). A reneszánszot épp úgy, mint a reformációt meghatározó *nemzeti* érzés már csak az egyházi szakadás útján is megmagyarázza azt, hogy az állam és az egyház közt a középkorban is felmerült küzdelem most az állam javára dőlt el. Az állam lett az a történeti Én, amely az egész kulturális, társadalmi s így az egyetemi életet is döntőleg befolyásolta. Mivel pedig a küzdelem nem annyira szellemi, mint testi fegyverekkel folyt: érthető, hogy az állam e kulturális és társadalmi javaknak és értékeknek nem szervező egységévé, hanem abszolutisztikus urává vált. Az állami szempont uralkodásának egyik szükségszerű következménye volt, hogy a vallási élet is nem a maga törvénye, hanem az állam törvénye szerint fejlődött s hogy így a vallási téren is a jogi szempont uralkodott. Az egyház az ő konfessziója alapján vált jogi személlyé s így a konfessziókban újra az egyház dogmái, ez élet elvontságai uralkodtak a vallási élet fölött s szülték már csak e szakadás következtében is sokkal szűkebb látókörrel bíró protestáns scholasztikát. Másrészt pedig ugyancsak a fejlődés törvényének felel meg az a tény, hogy a legyőzött tényező, az egyház, magában az államban, mint a régi kulturának letéteményese, a lelki üdvnek, még az abszolutista fejedelem lelki üdvének is ökonomusa, szolgálva is hatalomként érvényesült. Midőn az állami abszolutizmus az egyházat is eszközül használta fel, meg sem érezte, hogy ő is viszont az egyházi hatalomnak vált eszközévé.

Igy értjük, hogy a leipzig-i egyetemen még a vívó- és lovászmester is kénytelen a *formula concordiae*-ra megesküdni; s hogy III. Ferdinánd viszont nálunk, a budapesti egyetemen az egyetem rektorát és egész testületét, sőt azokat is, akik egyetemi grádusokban részesültek, esküvel kötelezte a tridentinum hitvallására, sőt a boldogságos szűz szent fogantatása — még csak később hivatalos dogmává vált — tanának tanítására és védelmére. A középkorinál ridegebb dogmatizmus uralkodott az evangélikus és a katolikus egyetemeken egyaránt. Az állami abszolutizmus, mely minden életkór szabályozását bevonta hatalmi körébe, igen természetesen megsabta azokat a feltételeket is, amelyek egyeseket vezető állásra képesítenek. Így az egyetem tananyagát, annak vizsgálatokra való felosztását az állam határozta meg. Értjük már most, hogy az állam azokat a tanárokat, kiket ő fizetett, e fizetés fejében arra kötelezte, hogy *rendesen*, bizonyos, a vizsgálat szempontjából szükséges *tantárgyakat* ingyen adjanak elő. E tantárgyak előadásait *publicum*-oknak nevezték, a tanárt pedig, ki *rendesen* ilyeneket adott elő: *rendes nyilvános tanárnak* (*ordinarius, publicus professor*). *Ez a ma is divó, nyilvános rendes tanári cím értelme.*

Minél inkább előtérbe lépett a vizsgálat szempontjából szükséges tananyag befogadása, annál inkább háttérbe szorult a tanulmányozás a tanárnál is. A hallgatónak a vizsgálatra való kiképzése volt az egyetemi professzorok főfeladata. S ez a főfeladat az egyetemi nyilvános rendes tanárnak majdnem egész idejét elfoglalta. A rendi gondolkodás, a különbség lenni vágyás emberi hiúsága érteti meg velünk, hogy az előkelő és tehetős családok ivadécai nem szívesen ültek e publikumokban a hallgatóság zöme mellett. Szívesen fizettek a *privát*-előadásokért, amelyeket a ny. r. professzor számokra külön tartott. A nem túlnagy állami rendes fizetés pedig megértteti velünk azt is, hogy e ny. r. egyetemi tanárok ily *privát*-előadásokra vállalkoztak, sőt hogy ezekre fordították a főgondot. A szegényebb hallgatók is tanulási, esetleg vizsgálási érdekből, nemkülönben hiúságból is eme *privát*-előadásokra beiratkoztak, úgy hogy a publikum-előadások egészen mellékes jelentőségűekké váltak, a nyilvános rendes tanár pedig mindinkább *privát* rendes tanárrá vált. A publikumok idővel a mai publikumokká: ingyen előadásokká zsugorodtak össze, amelyek nem a tanulmányozás műhelyébe vezetnek be, hanem annak eredményét közlik és pedig nem — akár a vizsgálat szempontjából — szakszerűen, hanem lehetőleg minden szak és fakultás hallgatójára nézve egyenlően érthetően. A dogmatizmusnak, az orthodoxiának e kész anyagot nyújtó, a vizsgálatra előkészítő *sanctoricus* korszaka volt egyetemi életünk legszomorúbb korszaka. E tanulási materiálizmus

előlte az idealizmus szellemét, a szabad tanulmányozás emelkedett hangulatát: az érzékiség szabadon úzótt erkölcstelenségével behatolt az internátusokba, a társaséletbe, sőt még az egyetemi tanároknak üzleti szellemű családjaiba is (l. Tholuck, Akad. Leben im XVII. J. h.).

Nem az egyetemi életben, hanem azon kívül fakadtak az egyetem megújodásának forrásai. A holt papiros helyébe Bacon útján az *élő természet*, s a mult tekintélyének helyébe Cartesius útján az *élő öntudat* bizonyossága, az elvont theológiai dogmatizmus helyébe a pietizmus (Port Royal és Spener, Francke) útján a vallásos *élet* lépett. Az *egyéni* erök ezzel felszabadultak s ezért is ezek képviselői az egyetemen első ízben a latin nyelv helyett a nemzet nyelvén szóaltak meg. Németországban a hallei egyetemet a jobb jövőt építő brandenburgi fejedelem ez új irányzat képviselői (Thomasius, Francke) számára nyitja meg.* Az egyetemi nyilván. rendes tanár még csak most válik újra professzorrá, aki a hallgatók élethivatásával szorosan összefüggő előadásaiban (*privát-előadásaiban*) is sajátos kutatásairól, egyéni meggyőződéséről számol be; ki ekkor is a benne szabadon megalakult, személyiségével összeforrott tudomány egészét adja s ki *privatissimumaiban* tárgya és személye iránt különösen érdeklődők számára megnyitja módszeres kutatásainak, privat tudományos passzióinak műhelyét; s ki *publikumaiban* feltárja a kar, illetőleg az egyetem hallgatói előtt tanulmánya általános érdeklődésre számot tartó részleteit, vagy kutatása általános eredményeit; s ki végre *szemináriumában*, illetőleg intézetében bevezeti azokat, akik a tudomány önczélú voltáról meggyőződve, tudós pályára készülnek, magába a tudományos munkásságba, az irányított önmunkásság útján.

A nyilvános rendes tanár az így kifejlődött feladata megoldásában nem csontosodik meg, a tanítás mesterségében nem gépiesedik

* Thomasius a brandenburgi fejedelemnek ajánlott művét (Wissenschaft das Verborgene des Herzens zu erkennen, 1691) e szavakkal kezdi: «Csak a korlátlan szabadság, igenis a szabadság az, amely a szellemnek megadja igaz életét, s amely nélkül az ész, bármily sokféle előnyökben is részesüljön, holtnak, léleknélkülinek bizonyul. Az embernek akarata, vagyis inkább az akarattól függő külső cselekvése a társadalomban emberi tekintélynek alárendelt; de az észnek Ura csak egy: az Isten». A visszhangot e szavakra Nagy Frigyes adja meg Wolffhoz írott levelében 1740-ben: «... a vallás és a gondolkozás terén feltétlen az általános szabadság. A tudós az universum tanítója, a fejedelmek mestere. A következetes gondolkozás az ő feladata; a fejedelemé a következetes cselekvés. Okoskodás útján tanítson az; példa útján emez» (l. Trendelenburg, Kleine Schriften I. 129—143).

el. Folytonosan kutatva tanít s nevezetesen privátisszimumaiban megvan számára a folytonos megújhódás élő forrása.*

Mégis tény az, hogy a nyilván. rendes egyetemi professzor előadásainak súlypontja az úgynevezett nagy kollegiumban van, vagyis rendszerének kidolgozásában az eddigi kutatás kritikai méltatásában, leltározásában. Életének *Sturm und Drang*-korszakán — amelyben romok közt felvillant a tudományt továbbfejlesztő eszméje — immár túl van. E mozgató eszme alapján appercipálja ő már most a tudomány eddigi anyagát és építi ki pozitíve új rendszerré. A kiküzdöttnek egészébe vezeti be a bizalommal hozzácsatolt neofitát. Vége az ötletességnek; megbízható alapon megbízható eredményeket kíván hallgatójának adni; nemcsak önálló gondolkozásra, tárgya iránti érdeklődésre akarja indítani, hanem egyszersmind egy végiggondolt rendszer egészében megnyugtatni, érdeklődését lehetőleg kielégíteni. A nyilván. rendes egyetemi tanár munkásságát ezért is a jól értel-

* Igen természetes, hogy ez csak akkor áll, hogy ha a professzor a privátisszimum tárgyának megválasztásában egészen szabad. Minden németországi egyetemen a választás köre fakultása minden tárgyára kiterjed, sőt némely egyetemen bármely fakultás tárgyára, tehát a tudomány egészére (l. Lexis, Gegenwärtige Organisation der Univ. 42 l.). Haymnak, a hallei, filozófusnak szépirodalomtörténeti előadásait, Ulricinak az ugyancsak hallei filozófusnak Shakespeare-ről szóló és művészettörténeti előadásait, Schlottmannnak az ó-testamentomi exegatának Strauss-Celsus-féle apologetikus előadásait a legnagyobb tanulsággal és élvezettel hallgattam. Zezschwitz, erlangeni theologusnak pedagógiai előadásai és különösen Shakespeare-ről tartott előadásai, mint kiválóak, híresek voltak. A céhes megcsontosodás és egyoldalú elszigetelés ellenében ily nemszabakbéli előadások igen üdvös intézmények nemcsak az illető tudósra hanem az illető tudományra nézve is. Nem-céhes ember gyakran lát olyast is, ami az egyirányú módszeres látásra szoktatott szaktudós figyelmét elkerüli. A benyomás közvetlenségét, a tapasztaltnak intuíción szerű, lényegszerű felfogását nem zavarja meg a tudományos apparátus és az appercipáló tökének kialakult volta. Mi magyarok még nem régen büszkén néztük le a németnek, az osztráknak bürokratizmusát, hivatkozva autonómiánkra, szabadságunkra! Ma, sajnos, mi legalább a tanügy terén a bürokrácia, az állami ész abszolútizmusa dolgában a németen túleszünk. Még az egyetemi, nyilván. rendes tanárt sem tartják eléggé érettnak arra, hogy köteles tantárgya mellett szabadon válassza előadásának tárgyát. Külön kénytelen az állam kormányától kifolyamodni a *felhatalmazást*, a feljogosítást oly tárgy előadására, mely megbízatásának tárgykörén túlterjeszkedik. Az állami hivatalnok tehát, aki esetleg e tárggyal soha életében nem foglalkozott, kompetens annak megállapítására, hogy e tárggyal behatóan és passzióval foglalkozó tudós ért-e ehhez vagy nem?!

mezett konzervativizmus jellemzi, amelyet fokoz az a körülmény is, hogy maga az állam is éppen a nyilv. rendes tanár által nyújtott anyagban látja az állam kulturális fejlődésének megbízható alapját, amelyet ő is feltételez, s melynek vizsgálat utján való bemutatását meg is követeli azoktól, akik a társadalomban hivatalos vezető állásba kívánnak jutni.

A nyilvános rendes egyetemi tanár ezért is az egyetemi életben a történeti alapon biztosan építő munkásságnak s így a józan haladásnak állásánál fogva hivatott embere. Az egyetem *autonomiájának* ő a határozó faktora. Ő az, ki az egyetemi tanárok kinevezésében, az egyetem tanügyi fejlesztésében a javaslattevő, akit a kar és az egyetem az élére állít, aki tehát az egyetemet kifelé képviseli.

Mivel mindezek szerint a nyilvános rendes egyetemi tanár nemcsak tudományos munkát végez, hanem az állam részéről megbízást nyer oly szaktárgy előadására, amelynek hallgatását, s amelyből való sikeres vizsgálat letevését is megköveteli az állam azoktól, kik a nemzet társadalmában vezető állásra aspirálnak: akkor, midőn e tudományos jellegű funkciót végzi, egyszersmind elsőrendű állami hivatalnoki funkciót is teljesít. Az egyetemi nyugalmazott rendes tanárnak ezért is állami *hivatalnoki* jellege is van. Ennek következtében állása elfoglalásakor hivatalos esküt tesz; az államtól rendes fizetést hűz; belekerül a hivatalnoki rangsorba; s végre nyugdíjban részesül.

E hivatalnoki jellegben magában véve veszedelmet nem látunk az egyetemi nyilvános rendes tanár működésére nézve — de csak addig, míg a tanszabadság elve, amelynek alapjára törvényünk szerint az egyetem helyeztetett, nemcsak a papíron, nemcsak a szavakban, de valósággal meg is van. A tanszabadság elve a teljes bizalom tényén alapul. Aki ez elvet felállítja és követeli, az teljesen megbízik az egyetemi hallgatók intellektuális és erkölcsi érettségében, amely kezeskedik arról, hogy ez elvvel rosszul nem élnek; s teljesen megbízik a professzorban, hogy e szabadsággal lelkiismeretesen él. Bizalmatlanság, ellenőrzés tehát a legridegebben ellenkezik a tanszabadság elvével.

E bizalmatlanságról, ez ellenőrzésről pedig — sajnos — tanuszkodnak nálunk a tanügyi kormány rendeletei, amelyek első sorban egyetemi hallgatóink tanszabadsága ellen irányulnak, de a professzorét is mélyen érintik. Így, midőn 1. előírják a kötelezően hallgatóndó előadásokat; 2. meghatározzák tantárgyanként azok heti óraszámát; 3. követelik az előadások látogatásának ellenőrzését névsorolvasás utján; 4. kívánják különböző címen a kollokviumok tartását; 5. megszakítják a szabad tanulmányozás idejét kötelező vizsgálatokkal;

6. elveszik a rendes tanártól a leckedíjat, amely őt az ifjúsághoz kötötte és fölfelé inkább függetlenítette; * 7. a professzor értékét előadásainak heti óraszámára szerint mérik s nem az otthonban senki által nem ellenőrizhető öncélú tudományos munkája szerint; sőt legújabbán előadásainak heti óraszámát meg is határozzák; 8. ezért is a tanári fizetést a tandíj beolvasztásával egyenlőssítik s a személyiségtől eltekintve csakis időmennyiségek alapján a fizetést fokozzák, a tanárt rangban emelik.

Lejtőre jutottunk, amelyről csakis az egyetem mellett felállítandó szakiskola, illetőleg az egész egyetemre átvezető liceum emelhet le. Addig is azonban lehetőleg útját kell állítani az egyetemi nyilvános rendes tanár elhivatalkosodásának, hivatása oly felfogásának, amely szerint főfeladata a hallgatók vizsgálatra való előkészítése lenne. Ily szempont alatt előadása mindinkább stereotip, személytelen alakú lesz; ő maga mint előadó is szükségtelenné válik, amennyiben felolvashatja, avagy előadhatja ugyanezt az asszisztense is. A nyilvános rendes tanár így természetesen olimpiai távolságba jut hallgatóitól, amely magasságból csakis mint *Jupiter tonans* száll le a vizsgálatok, a szigorlatok alkalmával.

A nyilvános rendes tanárságnak az államhoz való viszonyával járó e végzetes fejlődését azonban az egyetemek újabb történetében a XVIII. sz. vége felé megakasztotta a göttingeni egyetem geniális kancellárja, *Münchhausen* (l. Pedag. Dolg. I. 147). Világosan látta, hogy a tudomány amint nem szolgálja sem a felekezetnek, sem a fejedelemnek, úgy nincs alárendelve az életpályák által követelt gyakorlati érdekeknek sem. A tudomány ágainak e szempontból való osztályozása fő- vagy alárendelt tudományzakokra ezért is tarthatatlan. A tudomány tárgya az élet, mely mindég egyéni és így sajátos. Ezt keletkezésében megérteni, levésében a ténykedő törvényt felfedni, kutatni bármely tárggyal szemben, a tudomány szempontjából egyaránt érdekes és értékes. Az egész *kosmos*, a történet, valamint a természet világa s e világnak minden tárgya és jelensége a tudományos ismeret körébe vonandó. Leggyakrabban éppen az ú. n. segédtudományok tanulmányozása az éltető, újjászülő forrása az ú. n. főtudományoknak. Ily elvek hatása alatt a göttingeni egyetemi

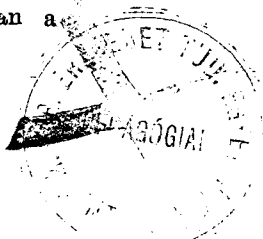
* A leckepénznek *erkölcsi* értéke a tanárra nézve csak addig van, míg tényleg érvényben van a tanszabadság elve s nincsenek kötelezően hallgatandó előadások. A tárgy szeretete és a professzor személyiségének megbecsülése ily esetben az előadás választásának az alapja. Ez alapon a leckepénz etizálódik s az így alakult viszony a professzor és a studens közt nem csak legalis, hanem etikus is.

studium 27, eddig elő nem adott tantárgygyal gazdagodott meg (l. Meiners, Kurze Darstellung der Entwicklung der höheren Schulen, 1808., 23.). A tudomány itt vált újra, mint a középkorban igazán «studium generale»-vá, kozmopolitikus jelentőségűvé, Göttingen tanáraitban, hallgatóiban világegyetemmé (l. Oesterley, Gesch. der Univ. Göttingen, 42.). Göttingen leszállott azóta az egyetemek e magas, vezető állásáról, de az általa érvényre emelt gondolat intézményesen mint termő erő megmaradt az egyetem szervezetében.

III. A tiszteletbeli rendes és az egyetemi rendkívüli tanári intézmény megakadályozza a nyilvános rendes egyetemi tanároknak elszigetelését, rátartó elkülönülését egyrészt az *élettől*, másrészt a magántanárságban lüktető tudományos haladástól.

Sajátságos tünemény, hogy az újabbkori tudományos dogmatizmus idejében az egyetemi rendes tanárok az *élettől*, valamint a haladó tudománytól magukat egészen elkülönítették s hogy a tudományos fejlődésre az indítást ilyenkor nem az egyetemek tanárai, hanem az egyetemen kívül állók adták s az egyetemek és emezek közt a viszony ellenséges volt. Bacon, de különösen Cartesiust üldözte az orthodoxia békői alatt álló egyetem; Spinoza, Leibnitz hidegen állott az egyetemmel szemben; s a hegeli szellem dogmatizmusa alatt az igazságot maga számára lefoglaló egyetemet, azok tanárait keserű gúnnyal illette Schopenhauer, Nietzsche. Ma nincs meg ez az ellentét. Az egyetem a kiváló, akár tanári, akár közpályán tudományos munkásságával kitűnő tudósokat nemcsak tiszteletbeli avagy díszdoktorai közé veszi fel, hanem kieszközli az állam uralkodójánál azoknak kinevezését *tiszteletbeli rendes egyetemi tanárokká*. E kinevezés nemcsak címet ad a kitüntetettnek, hanem jogot is ad az egyetemen előadások tartására. A tiszteletbeli rendes egyetemi tanár megmaradva eddigi állásában egyetemi tanári esküt tesz s ezzel az egyetem rendes tanárává válik; de amint nem kap semmiféle fizetést az állam részéről: úgy nincs is kötelezve semmire. Viszonya az egyetemhez egészen szabad. Ha akarja, tart természetesen tanulmányai tárgyából előadást, a leckepeánt felveszi, de ha nem akarja, nem tart semmiféle előadást, anélkül, hogy címét vagy előadások tartásához való jogát elvesztené. Bármely téren igazán kiemelkedő tudósok előtt megnyilik így az egyetem előadások tartására. Az egyetem tudománya így az *élettől* és az abban érvényesülő tudománytól nem igen szakadhat el. Többnyire élemedett férfiakat ér e kitüntetés s ezért is kevésbé hatásos e férfiak működése az egyetemen, még külföldön is.

IV. Sokkal jelentősebb az egyetemi magiszterium szempontjából az egyetemi *rendkívüli tanári intézmény*. Ebben él igazában a



göttingeni eszmény. Ez közvetít az egyetemi nyilvános rendes és másrészt az egyetemi magántanári intézmény közt.

A rendkívüli tanárt ugyanis úgy, mint a nyilvános rendes tanárt a kar ajánlatára az állam uralkodója nevezi ki; ezért is alkalmazása éppen úgy, mint a rendesé, állandó (l. az 1872 okt. 7., 26,239. sz. rendeletet). A rendkívüli tanár e kinevezésénél fogva leteszi a hivatalos esküt, amelyet rendessé való kinevezése esetén nem ismételt meg, amely tehát a rendes tanáréval egyértékű (l. az 1870 szept. 21. osztrák rendeletet). Ennek megfelel az 1896 május 9. 20,599. sz. rendelet, amely szerint a rendkívüli tanári minőségben eltöltött szolgálati idő korpótlék szempontjából teljesen beszámítandó. Ezek a rendelkezések minden egyes rendkívüli tanárra vonatkozik. A rendkívüli tanárok azonban lehetnek címzetesek vagy pedig címmel és jelleggel felruházott rendkívüliek; miért is a reájuk vonatkozó rendelkezéseket is külön tárgyaljuk.

a) *A rendkívüli egyetemi tanári címmel és jelleggel felruházott tanárokat még az a körülmény is közelebb hozza a rendes egyetemi tanárok státusához, hogy ők is — mint a rendesek — kinevezetésük alkalmával megbízást (Lehrauftrag) nyernek egy meghatározott diszciplína, esetleg a tudományos szakkör egy bizonyos részének előadására és művelésére. Lehetséges, hogy e diszciplínát az egyetemen már rendes tanár is előadja; az egyetem érdeke azonban kívánja, hogy a diszciplínát még egy, avagy több tanerő is képviselje akár e tárgyon belül érvényesülő különböző irányoknál fogva, akár személyi okok miatt,* akár a hallgatóság nagy száma miatt. Ezeket a rendkívüli tanárokat nyilvános rendkívüli tanároknak lehetne nevezni, mivel a nyilvános rendes tanárok tantárgyának előadására nyernek megbízást. A dolog természete szerint a rendes, a rendszeresített rendes tanszékeknek várományosai.*

Nyerhetnek azonban e rendkívüli tanárok oly diszciplína elő-

* A diszciplína rendes tanári képviselője esetleg kora vagy betegeskedése miatt az igényeknek teljesen meg nem felel; ily esetben ugyane tanszéknek rendkívüli tanerővel betöltése s birtokosának a vizsgálatokon a rendessel való egyenjogúsítása sokkal helyesebb, mint a rendesnek nyugdíjazása és tanszékének rendes tanárral való ellátása. Az ifjúság ugyanazon diszciplína előadását két tanerőtől hallhatja. Lehet, hogy a kettő különböző irányt képvisel; de természetes, hogy a rendes tanár inkább összefoglaló, a tanegészet áttekintő előadásokat tart, a rendkívüli inkább a részletekbe mélyed. A kettő így mindenképen kiegészíti egymást, a hallgatóság nyereségére. De nyeresége van az állam pénztárának is, amennyiben olcsóbb egy rendkívüli tanár, mint egy nyugalmazott rendes tanár.

adására és művelésére megbízást, amelyet még eddig azon az egyetemen rendes tanár, vagy egyáltalában egy tanár sem adott elő, s melynek előadása az Universitas scientiarum szempontjából kívánatos, és a tudomány fejlesztésének érdekében áll. Az élet még nem ismeri a tudománykör e részének esetleg nagy gyakorlati jelentőségét; miért is mindeddig nem vette fel az állami hatóság e diszciplinát a kötelezők közé s így nem szervezett ennek számára külön nyilvános rendes tanári katedrát. A tudomány szempontjából azonban a rendkívüli tanároknak éppen ez a munkássága a legfontosabb. Ezek ugyanis azzal a tárggyal, amellyel esetleg a rendes tanárok a főkollegiumon kívül mellékesen foglalkoznak, s mellyel a magántanárok sem foglalkozhatnak élethivatásszerűen: azzal mint központi tárggyal és pedig megbízás alapján, hivatásszerűen majdnem kizárólag foglalkoznak. *Eme rendkívüli tantárgyak művelésétől függ elsősorban a tudomány fejlődése, differenciálása. E tanárok közvetlenül valószínűsége a nyilvános rendes és a magántanárok közt. Leghelyesebben valószínűsége rendkívüli tanároknak lehetne nevezni őket.*

Mint hogy ezek a rendkívüli tanárok kinevezésükkel egyenes megbízást nyertek egy tudományszak bizonyos részének művelésére: ezért ezeknek az állam részéről rendes fizetés is jár; s jár e fizetés mindaddig, míg megbízásuknak megfelelnek, avagy nem szabadságoltatnak, esetleg e megbízatással járó kötelezettség alól fel nem mentetnek. Az általunk nyilvános és valószínűsége rendkívülieknek nevezett egyetemi tanárok ép úgy, mint a rendes tanárok, lakásdíjban is részesülnek; Ausztriában korpótléket kapnak, s az 1898. szeptember 19. törvény 13. §. szerint úgy mint a rendes tanárnak, ezeknek sincs joguk lekepezésre.

Ezek tehát mindezek alapján — bár nem tartoznak a rendes tanárok státusába — mégis állami, tanügyi politikai szempontból ilyenekül tekinthetők; miért is a nyilvános rendes tanárokkal együtt alkotják az egyetem tanári testületét (amitől a *tantestület* szorosán megkülönböztetendő; e különbséget a kolozsvári «elvi jelensőségű rendeletek» gyűjteményében bizonyára hibásan közölt szabályrendelet nem teszi meg, v. ö. 2. §-t a 3-kal).

Ez a tanári testület alkotja az 1872. 26,230. sz. szabályrendelet 3. §. szerint «a tanosztály közvetlenül intézkedő hatóságát». Minden egyes rendkívüli tanár e tanári testületnek, s így a tanári értekezleteknek is, a rendesekkel egyenjogú tagja, azzal az egy megszorítással, hogy a rendkívüli tanárok száma ne haladja fölül a nyilvános rendes tanárok számának felét. A szolgálati időre nézve elért anciennitás sorrendjében lépnek be a rendkívüli tanárok a tanári testületbe, mint teljes jogú tagok. Mindezek alapján érthető, hogy e nyil-

vános és valóságos, vagyis etatszerű, illetőleg fizetési rendkívüli tanárok az állami hivatalnokok státusába tartoznak.

b) E rendkívüli tanároktól szorosan megkülönböztetendők azok, kik semmiféle megbízást sem kapnak valamely szaknak, vagy a szak egyes diszciplinájának előadására, művelésére. Így e rendkívüli tanárok állami fizetést sem kapnak, rendesekké elő nem lépnek, nyugdíjra joguk nincs; s így természetesen nem tagjai a tanári testületnek, ennek üléseiben mint ilyenek részt nem vesznek. *Joguk*, hogy habilitacionális tanszakukból tartsanak előadást, s hogy ez előadásaiért hallgatóiktól leckepezt élvezenek. Állami jutalomdíjban részesülhetnek ugyan, de e jutalomdíj nem állásuk, hanem a kar által méltányolt tudományos munkásságuk után jár esetről-esetre, épen úgy, mint a magántanároknak.

E rendkívüli tanárok mindezek alapján *tulajdonképen magántanárok*, amint valósággal a magántanárok státusába tartoznak is és mint ilyenek választhatók be magántanári képviselőül a tanári testületbe tanácskozási és dékán-, esetleg rektorválasztási joggal.

Ezt a különbséget — mely egyrészt a nyilvános és valóságos, vagyis szabályzatunk szerint a címmel és jelleggel bíró rendkívüli tanárok és másrészt a csak rendkívüli tanári címmel bíró, tulajdonképeni magántanárok közt van — nem tette meg a budapesti egyetem orvostudományi kara akkor, amidőn az összes rendkívüli tanárokat behívta a tanári testület üléseibe, még arról is megfélekezve, hogy a tanári testületben ténykedő rendkívüli tanárok száma a rendes tanárok száma felénél nagyobb nem lehet. S így annyira megnövekedett a rendkívüli tanárok száma a tanári testületben, hogy a rendes tanároknak általuk való majorizáltatásától lehetett tartani. Ez magyarázza meg az orvostudományi karnak azt a sajátságos, a miniszteriumhoz intézett felterjesztését, amelyben a fizetéstelen rendkívüli tanárok státusának megszüntetését javasolja. A miniszterium, hivatkozással az 1849., 6798. sz. ideiglenes szabályzatra, melyet az 1876., 24,114. sz. rendelet fönntart, egyelőre tagadóan intézte el az orvosi kar felterjesztését s utasította, hogy csakis a fizetési, tehát a rendkívüli jelleggel is bíróknak adjon helyet a tanári testületben és pedig a főntemlített számarányban; mégis azonban honorálta az orvosi kar felterjesztését azzal, hogy ugyancsak ez alkalomból 1891 augusztus 19. kelt 37,446. sz. rendeletével felhívta a kolozsvári egyetem tanácsát is nyilatkozatra: kívánatosnak, célszerűnek tartja-e, 1. hogy ily fizetéstelen, tehát csakis címzetes rendkívüli tanárok a jövőben alkalmaztassanak; s 2. hogy a magántanári képviselők száma ne kettő, hanem három legyen és pedig úgy, hogy az egyik mindég ily rendkívüli tanár legyen; és 3. hogy e képviselők tanügyi kérdésekben nemcsak tanács-

kozási, hanem szavazati joggal is birjanak?! Bölcsészeti karunk 1892 február 10-én azt felelte, hogy *ad* 1. óhajtandónak és szükségesnek tartja, hogy ily fizetéstelen rendkívüli tanárok a jövőben is neveztessenek ki, tekintettel oly egyénekre, akik társadalmi vagy közszolgálati állásban elfoglaltan nem aspirálhatnak rendes tanárságra, de kik mégis felhasználják az egyetemet munkálkodásuk érdekében szűkebbkörű előadásokra; *ad* 2. és 3. örömmel járul ahhoz, hogy a magántanárok nem 2, hanem 3 képviselővel vegyenek részt a tanári testület ülésén és pedig tanügyi kérdésekben nem csak tanácskozási, hanem szavazási joggal is. Az állam ezzel méltányolná azt a magántanári intézményt, amely egyetemünk jövőjének alapja s megadná azoknak, kik ingyen szolgálnak, legalább az erkölcsi elismerést. Karunknak e valóban liberális szellemű feletére tanügyi kormányunk mindeddig nem reagált, úgy hogy e kérdésben még ma is az 1849., 6798. és az azt megerősítő 1876. 24 114 sz. rendelet az iránytadó. A csak *címzetes* rendkívüli tanárság intézménye nincsen tehát megszüntetve; e rendkívüli tanárok azonban az 1876. és az 1891. rendelet értelmében tulajdonképen a magántanárok státuszába tartoznak.

Amily világos mind ez a mondottak alapján, annyira érthető, hogy többször is felmerült a vitás kérdés: vajjon alkalmazható-e e címzetes rendkívüli tanárookra a magántanári szabályzatnak az a rendelkezése, mely szerint a *licentia docendi*-t elvesztik, ha azt bizonyos határidőn túl nem gyakorolják s így e jog elévülése nem gátolja-e meg, hogy az egyetemi almanachba mint rendkívüli tanárok felvéttessenek? E kérdés eldöntése szükségessé teszi, hogy a címzetes rendkívüli és a magántanár közt lévő különbséget tisztázzuk, s a következőkben állapítsuk meg:

1. A címzetes rendkívüli tanárt is az állam uralkodója nevezi ki: holott a magántanár tanítási jogosításáról a királynak hivatalosan még tudomása sincs.

Ez a különbség igen fontos az illetőknek jogi állására nézve. Bajorországban megvan az a specialitás, hogy még a magántanárt is a király nevezi ki. Ezért ott még a magántanárok *licentia docendi*-je sem évül el, fel sem függeszthető (mint Poroszországban); attól csakis maga a király foszthatja meg (l. Paulsen i. m. 128.). Ezt annál is inkább hangsúlyozzuk; mivel a bajor magántanári kinevezés és a címzetes rendkívüli tanári kinevezés közt van egy lényeges különbség. Mind a kettő tesz ugyan e kinevezésnek megfelelően hivatalos esküt, csak hogy a bajor magántanár ezzel is csak *Staatsdienstaspirant* és ezért akkor, midőn akár rendkívüli, akár rendes tanárrá kineveztetik, újra tesz tanári esküt. Még csak az új esküvel lép be a tényleges állami szolgálatba. Mig ellenben nálunk a rendkívüli tanár rendessé

való kineveztetése alkalmával új esküt nem tesz. Rendkívüli tanári esküjével ugyanis az állam szolgálatába lépett, hivatalnoki jelleget nyert, amely hivatalnoki állásától csakis fegyelmi úton, bírói ítélettel mozdítható el; s ezt az ítéletet a kinevező tényezőnek, tehát ez esetben Ő Felségének is helyben kell hagynia.

2. Másik lényeges különbség a fizetéstelen rendkívüli és a magántanár közt az, hogy a magántanári licentia docendi-je feltételhez van kötve, elévülhet s így ideiglenes jellegű: a rendkívüli tanár kinevezése pedig minden egyetemi szabályzatban, s egyetemi törvényjavaslatainkban is (Eötvös, Trefort, Oláh Gyula) állandó jellegű. Az 1872 október 7. kelt 26,239. sz. Szabályzatunk 2. §-a szerint «rendkívüli tanárok azok, kik mint ilyenek nevezettek ki. Mint a rendes tanárok, állandóan alkalmaztatnak». Hogy az alkalmaztatás állandósága a fizetéstelen, csupán címzetes rendkívüli tanárookra is vonatkozik: ezt a legvilágosabban mutatja ugyanannak a §-nak a rendkívüli tanárokat közelebb klasszifikáló kifejtése. Rendkívüli tanárokul kineveztetnek és állandóan alkalmaztatnak:

a) «vagy azon tanszakokra nézve, melyek nem mint főtan-szakok vannak rendszeresítve, de amelyeknek előadása kívánatos» (ezek szerintünk a *valóságos* rendkívüli tanárok);

b) «vagy pedig némely szakmák többszörös képviselőit, melyekre már egy vagy több rendes tanár van alkalmazva» (ezek szerintünk a *nyilvános* rendkívüli tanárok);

c) «vagy a magántanárok által az egyetemen szerzett érdemeik elismerése folytán», (ezek a címzetes, fizetéstelen rendkívüli tanárok). A két első (a, b.) helyen említett rendkívüli tanár *valamire* neveztetik ki; míg a címzetes, fizetéstelen rendkívüli tanár *valamiért* neveztetik ki. Mind a három kategóriába tartozó rendkívüli tanár azonban egyenlően, *állandóan* alkalmaztatik.

3. A címzetes, fizetéstelen rendkívüli tanárok kinevezésének feltétlensége s így el nem évülhetése mellett bizonyít továbbá ez épen most említett különbség. Ugyanis nem *valamire* (Lehrauftrag), valami kötelezettség vagy jog gyakorlására neveztetnek ki, hanem *valamiért*: a multban, az egyetemen kifejtett eddigi magántanári munkásság útján szerzett *érdemeik elismeréséért* neveztetnek ki. Kinevezésük tehát *kitüntetés, ordo-* számba megy. *Embert, akit valamire kinevezünk, kötelezünk is valamire; ellenben azt, akit valamiért nevezünk ki, nem kötelezünk semmire, mivel az illető kötelességét már teljesítette.* A címzetes rendkívüli tanárság a *multnak honorálása*; ennek értéke azért is abszolút, abból lealkudni mitsem lehet, az el nem évülhet. Aki e címre valóban reá szolgált: az azt épen mult és nem a jövőben szerzendő érdemeivel szerezte meg. Ez változ-

hatalatlan tény, ép olyan változhatatlan, mint a mult. Így tehát a magántanárookra vonatkozó elévülési rendelkezés a magántanári jellegű, de rendkívüli című tanárookra semmiesetre sem alkalmazható.

4. E felfogásban megerősít — bár főlöszlegesen — az az analógia, amely az egyetemi tiszteletbeli rendes és másrészt eme címzetes rendkívüli tanár közt van. A tiszteletbeli rendes tanár is bármely pályán végzett tudományos munkásságáért kapja meg e címet és pedig mindennemű kötelezettség nélkül, úgy hogy szabadságára van bízva: tart-e előadást, vagy nem. Akár ezt, akár azt teszi, tiszteletbeli rendes egyetemi tanárnak megmarad. Az egyetemen végzett tudományos munkásságáért kapja meg a magántanár a rendkívüli tanári címet. Ez is megmarad címzetes rendkívüli tanárnak, akár tart előadást, akár nem. Rendkívüli tanárságával kitüntetést, címet, ordót kapott, mely őt előadások tartására feljogosítja, de nem kötelezi.

Minden félreértés kikerülése céljából, épen ez analógia alapján helyénlevőnek tartanám, hogy e címzetes rendkívüli tanárt a nyilvános és a valóságos rendkívüli tanártól való megkülönböztetésül tiszteletbeli *rendkívüli* tanárnak nevezzük.¹

Mindezek alapján azt hiszem, hogy a rendkívüli tanároknak az egyetemi tanári hierarchiában elfoglalt helyét sikerült meghatároznom, s a történeti fejlődés alapján kimutatnom azt, hogy a nyilvános rendes tanárok elsősorban a tudomány terén természetes módon a konzervatív irányt képviselik, a magántanárok a tradícióhoz nem kötött újnak egyes irányában inkább intuitive, kísérletezve — ha úgy tetszik — genialisan² haladnak; a valóságos rendkívüli tanárok az újat egészében dolgozzák ki s így a tudományos haladást leg-tisztábbban ők képviselik; a nyilvános rendkívüli tanárok pedig az

¹ Poroszországban is érezték, hogy a címzetes rendkívüli tanári cím nem fejezi ki azt, amit annak kifejeznie kellene. Ott a középiskolai tanárok tudományos munkásságát a professzori címmel szokták honorálni. A magántanár is újabb időben tudományos munkássága elismeréseként nem a rendkívüli tanári, hanem a professzori címet kapja meg. E címben azonban még Poroszországban sincs épen az *egyetemen* végzett tudományos munkásság elismerve. Hisz számos középiskolai tanárnak is megvan e címe. Nálunk éppenséggel mitsem mondó lenne a professzori cím.

Tanügyi kormányunk az ily természetű kinevezési okmányában a «nyilvános» rendkívüli címet használta. E «nyilvános» jelzőnek ily esetben, ily okmányon nincs semmiféle értelme. A «nyilvános» a «publikum» előadásokra való kötelezettséggel áll kapcsolatban, amire fõntebb utaltunk. A címzetes rendkívüli tanárnak pedig éppen ilyen, sőt semmiféle kötelezettsége sincs.

² Ez egyezik Ostwald (Grosse Männer) érdekes megfigyelésével.

újat a multhoz kötik szervesen s így a nyilvános rendes tanszékeknek természetes várományosai; végre a címzetes, helyesebben a tiszteletbeli rendkívüli, valamint a tiszteletbeli rendes tanárok tudományos munkásságuk gyümölcsét abban élvezik, hogy kényük, kedvük szerint csakis hallgatóiktól függő egyetemi előadásokat tarthatnak.

Történetileg fejlődött ki a *munus magistrorum* különbözősége. E történeti fejlődés egyes csomópontjait mozzanatképen képviselik a különböző foku egyetemi tanárok. Organismus, szerves egész ez az Universitas magistrorum. Csak azt kívánom, hogy az új egyetemeken meglegyen az egyetemi tanárok e szervezete, amelybe az egyes egyetemi tanárok a tudományért lelkesülő, az ifjúságot szerető személyiségükkel belenőnek. Az így kifejlődött egészséges szervezet, az *Universitas magistrorum*-ot éltető szellem az új egyetemek bölcséjét ringató, a csecsemőt csakis elkábító s így szolgásra nevelő aggodalmaskodás, bizalmatlankodás, gyámkodás és ellenőrzés kísérteties szellemeit az igaz egyetem üde, szabad levegőjében majd csak legyőzi.

SCHNELLER ISTVÁN.

A FIZIKA TÖRTÉNETI TANÍTÁSA.

A középiskolai tanításban általában csekély értékűnek tekintjük a fizika történeti ismertetését. A tudománytörténet tanításának nagy didaktikai jelentőségét talán mindannyian elismerjük; de minden ilyen törekvésnek ma még útját állja, hogy a hatalmas tanítási anyag elvégzésére szánt idő aránylag nagyon kevés. Legalább is ez az általános és ilyen fogalmazásában valóban jogosult érv. A következő soroknak az a célja, hogy nálunk új szempontból is rámutassanak a fizikatanítás anyagával és módszerével szoros kapcsolatban álló kérdés jelentőségére s megállapítsák az irányt és határokat, melyek között a történeti tanításban rejlő módszer előnyei nagyobbára már az adott viszonyok között is, a fizika-tanítás kívánatos reformálása esetén pedig fokozottabb mértékben megvalósíthatók:

Utasításunk a *fizikatörténet* tanításának pedagógiai jelentőségét ismeri el, amikor azt mondja: «Igen érdekessé és tanulságossá teszi a tanítást, ha egyes fejezetek keretében rövid történeti áttekintést nyújtunk a tudomány illető részének történeti fejlődéséről. Ez különösen akkor szükséges, ha a tanítás menete a tudomány történeti fejlődésétől eltér. Ily történeti visszapillantások föltárják a tanuló előtt azokat a rendkívüli nehézségeket, amelyeket az anyagi természetre vonatkozó helyes fogalmak megalkotásakor le kellett küzdeni.» Bármily szerencsés gondolat volt is a szaktanárok figyelmét e tárgyra ráirányítani, a tárgy természete más indokolást és útmutatást kíván.